

Наташа Половина*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

UDK 821.163.41-32.09 Stanković B.:27-186

Милош Јоцић**
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

DOI:10.19090/gff.v50i1.2586
orcid.org/[0000-0002-5960-3629](https://orcid.org/0000-0002-5960-3629)
orcid.org/[0000-0001-8009-135X](https://orcid.org/0000-0001-8009-135X)
Originalni naučni rad

ПРЕДСТАВЕ ЗАГРОБНОГ ЖИВОТА У ПРИПОВЕЦИ НА ОНАЈ СВЕТ БОРИСАВА СТАНКОВИЋА У КОНТЕКСТУ АПОКРИФНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

У раду се разматра апокрифно порекло представа о загробном животу у приповеци *На онај свет* Борисава Станковића. Поред наглашених фолклорних елемената у описима обредне и обичајне праксе везане за погребни церемонијал, који су иначе карактеристични за Станковићеву прозу, у овој приповеци уочава се велики број мотива из старозаветних и новозаветних апокрифа с темом путовања на онај свет и загробног живота: анђео водич (пратилац) на „онај свет“, подела „оног света“ на рај и пакао, учешће добрих и злих духова у људском животу, итд. Управо посредством тих мотива, који суштински указују на универзални страх од смрти, осећање властите грешности и жељу да се дознају тајне загробног живота, постиже се померање фокуса с колективног на индивидуални план. На тај начин скреће се пажња на суочавање јунака са сопственом смртношћу, чак и ако се оно догађа у контексту суочавања са смрћу Другога, због чега ти јунаци престају да буду само припадници традиционалне заједнице која ритуално жали за покојником и почињу да се доимају као индивидуе које освешћивањем сопствене смртности и грешности потврђују своју личну егзистенцију.

Кључне речи: смрт, путовање на „онај свет“, душа, анђео, грех.

Мотив смрти један је од доминантних мотива у прози Борисава Станковића. Готово да нема феномена везаног за смрт који Станковић није тематизовао у својим приповеткама: од односа према властитој смрти, преко суочавања са смрћу Другога, до идеја о загробном животу (Bugarčić, 2007: 110). Премда је стваралаштво Борисава Станковића настало „на размеђи

* natasapolovina@ff.uns.ac.rs

** miloshjocic@ff.uns.ac.rs

традиционалног и модерног“ (Пешикан-Љуштановић, 2009: 76), наглашено присуство фолклора у описима обредне и обичајне праксе, као и начин на који се Станковићеви јунаци односе према смрти (као припадници традиционалне заједнице), упућују на сагледавање овог мотива превасходно у оквирима традиционалног (Bugarčić, 2007: 108). У Станковићевим приповеткама смрт је важан тренутак у животу заједнице, значајан како за судбину појединца, тако и за судбину породице; смрт је догађај који породицу окупља, који може да посведочи о привидном или стварном складу и заједништву (Самарџија, 2018: 314).

Међу приповеткама Борисава Станковића које тематизују смрт (*Наш Божић, Тетка Злата, Покојникова жена, Они, Баба Стана, Наза, Станоја* и др.) посебно се издваја приповетка *На онај свет*, у чијем је средишту антрополошко питање загробне судбине и путовања душе на онај свет. Међутим, иако је искуство привременог боравка на „оном свету“ дато кроз перспективу народних веровања о загробном животу, велики број мотива који се у приповеци јављају заправо је апокрифног порекла.

Када је Стојан Новаковић крајем XIX века приредио и објавио *Житије Светог Василија Новог* као „апокрифну легенду о животу с оне стране гроба“ (Новаковић, 1895: 33), учинио је то, између осталог, и са свешћу о утицају апокрифа на народну традицију, тј. на „легенде о оном свету“ које су код Срба биле изузетно распрострањене. Тако је, по Новаковићевом мишљењу, мисао о седам небеса ушла „у народ“ управо из апокрифне књижевности, преко „попова, калуђера и осталих писмених људи“ (Новаковић, 1895: 43).¹

Тајне онога света биле су тема многих старозаветних апокрифа (*Откровење Варухово, Књига о Еноху, Виђење пророка Исаије*), али је ова тематика била заступљенија у новозаветним апокрифима, међу којима су најзначајнији *Ход Богородице по мукама* и *Откровење апостола Павла*, као и апокрифи који су представљали својеврсне компилације старозаветних и новозаветних апокрифа са сличном тематиком, попут *Анастасија црноризица*. Апокрифни прикази ада, нарочито апокриф *Ход Богородице по мукама*, имали су велики утицај на народно стваралаштво (Новаковић, 1895: 40–41; Петканова, 1978: 234; Милошевић-Ђорђевић, 1971), али и на ликовну

¹ Представа о седам небеса јавља се у старозаветним апокрифима *Виђење Исаијино, Књига о Еноху*, и др.

уметност средњег века.²

Управо се у томе и крије главни разлог популарности апокрифне литературе и њене велике читаности: апокрифи су нудили разрешења неких религијских непознаница, међу којима су свакако највеће биле две – како је настао овај свет и има ли живота после смрти. Апокрифи су, дакле, били „мотивисани потребом да се од божанског откривења има још више, да се задовољи, опет, једна духовна и религиозна радозналост човека који је заиста и озбиљно, а не фиктивно заинтересован за своју вечну судбину, за свој спас у вечности“ (Богдановић, 1991: 59). Тематски и мотивски слични библијским текстовима, ови ванканонски списи су се у начину приказивања догађаја и личности из *Светог писма* ипак разликовали од канонских: апокрифне приче богатије су детаљима, стилски разноврсније и живописније од оних библијских. У библијску причу апокрифи уводе нове мотиве, какви се у одговарајућем контексту у *Светом писму* не појављују (Јовановић, 1997: 113). Све оно што је у библијској причи можда остало недоречено, апокрифи допуњују увођењем нових епизода, често одступајући од канонски установљених сижеа. Отуда су апокрифи читаоце могли привући упечатљивим описима раја и пакла, небеса, путовања душе на онај свет (Јовановић, 2005а: 9), али и тежњом да се идеализовани ликови сакралних списа прикажу као обични људи.³

Прихватљивим се, зато, чини становиште Стојана Новаковића о апокрифним списима са темом загробног живота као о врсти „реакције“ на средњовековну црквену књижевност, која се превасходно бавила дужностима које човек треба да изврши на *овом* свету како би заслужио Царство небеско (Новаковић, 1895: 40). Апокрифна литература настала је управо из потребе да се „замисли“, имагинира тај други свет, ка којем човек у овом животу непрекидно тежи. Постоји, дакле, читава група апокрифа „у којима се говори о небу и земљи, о рају и паклу, о животу и смрти и о животу с оне стране гроба. Та група апокрифа представља културно стање и литерарне појмове средњег вијека оштрије и уочљивије него икакав други приједмет литературе из тијех вијекова“ (Јагић, 1953, 277).

² О утицају *Житија Светог Василија Новог* на ликовну умерност средњег века: Радојчић, 2002.

³ О читаности апокрифне литературе у српскословенској традицији сведочи велики број преписа апокрифних списа насталих у распону од XIII до XVIII века. Апокрифни текстови били су нарочито заступљени у зборницима мешовитог садржаја, намењеним широкој читалачкој публици (Јовановић, 2005а: 45).

Занимљиво је да је готово свим апокрифним списима који за тему имају виђење небеса, загробни живот и путовање душе на онај свет заједнички исти круг мотива: „путник“ на онај свет има свог водича (или пратиоца), најчешће анђела (у великом броју примера то је арханђел Михаило); обећана земља и рајски пејзаж описани су скоро увек на исти начин, преко истог низа детаља (ливада, безбрижна деца која трче, богата трпеза); људска дела на овом свету у великој мери зависе од тзв. добрих и злих духова, односно „левих и десних анђела“, што се на одговарајући начин рефлектује на оном свету; каталошки се набрајају различите врсте мука и мучења кроз које пролазе душе грешника, итд.

Исте мотиве препознајемо и у приповеци *На онај свет*, у приказу визије загробног живота. Иако је тема смрти у приповеци *На онај свет* дата су свој својој комплексности и слојевитости (проблематизује се однос према губитку блиске особе, жаљење као ритуални, али и емотивни чин, смрт као догађај битан за читаву заједницу, итд.), језгро приповетке јесте виђење загробног живота и путовања на онај свет које излаже баба-Магда.

У основи радње приповетке *На онај свет* јесте суочавање са смрћу. Приповедач се враћа у породичну кућу како би се опростио од своје баба-Злате, своје последње блиске сроднице, која лежи на самртном одру. Суочавање са баба-Златином смрћу за унука добија карактер унутрашње борбе, у чијем корену је запитаност над будућношћу. С једне стране, он размишља о празнини која ће наступити на овом свету након Златиног одласка, а с друге стране, ту је вечна и недокучива тајна оног света, питање постојања живота после смрти, које се природно намеће у стању туговања у којем се приповедач налази.

Гледајући баба-Злату на одру, тај „костур“ који се гаси, приповедача обузима жеља да дозна „тајну прошлих и потоњих поколења“, да види „где је и шта је то душа, где је оно ради чега човек живи и пати се“ (Станковић, 1980: 12). Одговор, неочекивано искрен, али за самог приповедача испочетка неуверљив, стиже од баба-Магде: „Иде онамо камо ћемо и сви. Благо њој и њеној души, пролази она сада све што треба да се прође, док се дође до Господа Бога“ (Станковић, 1980: 12). Баба-Магда је, испоставиће се, доживела искуство оног света, јер је „била премрла па после двадесет и четири сата дошла себи“ (Станковић, 1980: 13). Сада, окупљенима око Златине самртне постеље, Магда приповеда о свом „путовању“, о влакну преко којег је прешла да би дошла у рај.

У Маудиној причи разазнају се многи елементи народног веровања,

од начина на који је смрт наговештена, до визија и привиђења који прате прелазак у простор оностраног. Једне зимске вечери, док је била мећава, Магда је лежала загладена у таваницу, када је почело да јој се мути пред очима, а кућне греде почеле да крцкају.⁴ Након што је изгубила свест, нашла се „као на некој ливади“⁵:

Усред ње опружене софре као оно на сабору, поред њих се посадили људи а пред сваким јело и друге ђаконије. Пред једним старцем, баш се добро сећам, беше једна чинија пуна лепог, крупног и белог као снег граха (пасуља). Ливада се пак пружила у недоглед, па се све прелива од оног зеленила и мириса. Тек одједном изникосе нека деца, малечка, пуна, бела. Пуни им скути цвећа, а у крилу држе неке црвене и крупне руже. Почеше да се играју, котрљају. Њихов смех испуни све (Станковић, 1980: 13).

Тек што је угледала некога од својих упокојених ближњих, Магди прилази висок, црн човек, и води је за руку. Она се опире, али човек јој говори да иде „на суд пред Господа Бога“ (Станковић, 1980: 14). Тресући се као у грозници, Магда признаје: „Како да се не тресем и бојим кад идем на инстинктат (саслушање) пред Господа, а не знам ни како ћу да станем, а камо ли да говорим. Страх ме је“ (Станковић, 1980: 15). Тајанствени човек, међутим, уверава Магду да не треба да се плаши Господа уколико није ништа згрешила: „Шта имаш ти да говориш? Све он зна. Ако ниси кога оговарала, просјака напудила, прислушкивала, мешала земљу у брашно па то на зајам давала... неће ти Он ништа. Не бој се!“ (Станковић, 1980: 15).

Ипак, наставак Магдиног путовања уливао је страх:

У томе почесмо да се провлачимо кроз неке тесне и кривудаवे улице, кроз неке плотове и шибље. Док једва дођосмо до неке грдно големе провале у којој се ништа не вишађе, до само црна и као тесто густа помрчина. Ја стадох и устукнух. Преда мном се пружило танко влакно, па се губи у провалији. Почех да се одупирем. Аја, аја! Онај човек узме ме чврсто за руку

⁴ Пуцање кућне греде сматра се једним од предзнака смрти, и треба га протумачити у контексту припрема за напуштање овог и увођење у други свет (Јовановић, 2019: 37–38).

⁵ У народним веровањима онај свет често се замишља управо тако: као лепа, зелена ливада, или као цветна башта, што би одговарало библијским представама раја (Чајкановић, 2023: 61). Према народном веровању, такође, деца су на оном свету одвојена од осталих – играју се на цветној ливади, док је пред одабране мртве постављена софра и они уживају у јелу и пићу (Чајкановић, 2023: 62). Сви поменути мотиви присутни су и у апокрифним списима, па се може претпоставити да су наведене представе апокрифног порекла.

и поведе преко влакна... Леле! Сестре слатке! Онај страх, оне муке и патње што тад осетих! Никад, док сам жива, нећу заборавити! А још мање, кад дођох на средину влакна, кад погледах доле оне казане и ђаволе како трче око ватре и једнако је потпаљују. А пламен, час суне те обасја људе што су у казанима, час се утиша да се ништа не види, до само густа помрчина (Станковић, 1980: 15).

Многи апокрифни списи о виђењу небеса или путовању на онај свет, било да су старозаветни или новозаветни, почињу управо овим мотивом – појавом водича (анђела) који јунака спроводи „с оне стране гроба“.⁶ У *Варуховом откровењу* анђео Господњи стаје пред Варуха и саопштава му да га је Господ послао да му покаже „све тајне Божије“, а потом га узима и одводи „где беше постоље небеско“ (Јовановић, 2005а: 117). *Књига о Еноху* приповеда о двојци „мужева“ златних крила и лица која „као сунце сијаше“, које је Господ послао по Еноха како би га уздигли на небеса (Јовановић, 2005а: 134), а потом га сам архистратиг Господњи Михаило приводи пред лице Божије (Јовановић 2005а: 140). У апокрифу *Исајино виђење* Исаја започиње причу о свом виђењу: „Видех анђела славног, не анђела по слави, које свагда виђах, него са неком великом и светом славом, какву не могу исказати. И узевши ме за руку, поведе ме на висину“ (Јовановић 2005а: 151). У свим поменутих апокрифима јунацима је најављено да је њихово путовање на небеса само привремено, и да их је Господ одабрао да сазнају оно што други не знају.

Слично је и са новозаветни апокрифима о путовању у загробни живот. У апокрифу *Ход Богородице по мукама* Богородица се моли Господу да јој пошаље архистратига Михаила, како би јој показао „небеска и земаљска места“ (Јовановић, 2005б: 377), односно места мучења грешника (Јовановић 2005б: 397). У *Откровењу апостола Павла* анђео се обраћа Павлу речима: „Следи ме, Павле, да ти покажем места светих и да упознаш места

⁶ Исти мотив потврђен је и у народним веровањима: душа на други свет не одлази сама, већ у одређеном тренутку по њу долази тзв. „водицац душе“. Хришћанство улогу водиоца душе поверава Светом Арханђелу, утискујући у претхришћанске обрасце нова значења. Водичи душе су, према веровању, душу доводили пред судије, које су у својим књигама савњивале податке, а уколико би утврдили да се ти подаци не слажу, враћали би душу на овај свет. Душа би у том случају настављала да живи. У народу су кружиле многе приче о томе како су неки људи умирали и одлазили привремено на други свет, а онда се оданде враћали, што је допринело стварању слике о другом свету чак и код оних који у њега нису веровали (Зечевић, 2007: 31).

праведних, и затим ћеш сићи у бездан где је ад. И тамо ћу ти показати душе грешника и места у која се носе“ (Јовановић 2005б: 407).

За разматрање приповетке *На онај свет* у контексту апокрифне књижевности посебно су значајна два апокрифа: *Житије Светог Василија Новог* (који је Стојан Новаковић сматрао „најглавнијим списом“ ове врсте – 1895: 42) и *Анастасија црноризица*. Реч је, наиме, о ретким примерима апокрифа у којима жена преноси своје искуство загробног живота.

У *Житију Светог Василија Новог* говори се о преподобној Теодори, послушници Светог Василија, која се по смрти јавља Василијевом ученику, Светом Григорију, и описује му митарства кроз која је њена душа прошла док није ушла у вечни спокој.⁷ Према Теодорином казивању, свака душа има свог „доброг и рђавог анђела“ који је прате од самог рођења, и на одговарајућим царинама евидентирају њена добра дела и грехе, и то само оне неисповеђене, који су остали неокајани (Новаковић, 1895: 36). Теодора наводи 21 царину кроз коју је њена душа прошла. На свакој од царина царини се одређена врста греха: на првој – клевете, на другој – ругање, на трећој – завист, на четвртој – лаж, итд.

У тренутку разлучења душе од тела, Теодора је крај свог одра видела „мноштво ђавола“⁸:

„И они стадоше грајати и пометњу стварати: једни рикаху као марва и зверови, други лајаху као пси, трећи завијаху као вуци, четврти гроктаху као свиње, и сви бесно гледаху у мене, пређаху ми, наваљиваху на мене шкргућући зубима, жељни да ме одмах прогутају. И спремаху хартије као очекујући долазак неког судије, и отвараху књиге у којима беху описана сва моја зла дела. Тада убога душа моја беше у великом страху и трепету“ (*Житије Светог Василија Новог*, пара. 41).

С десне стране, међутим, Теодори прилазе два светлосна Анђела Божја, у обличју младића несвакидашње лепоте: „Лица им беху веома светла, очи – пуне љубави, коса на глави као снег бела са златастим преливањем, одећа им беше као муња, златним појасима беху крстолико опасани преко груди“ (*Житије Светог Василија Новог*, пара. 41). Док су ђаволи збрајали

⁷ Божјем суду над појединачним душама, после расанка душе с телом, претходе тзв. митарства, односно царине кроз које душа пролази у пратњи анђела, а на којима их зли дуси задржавају и приказују грехе те душе у овоземаљском животу (Тихомиров, 1998: 23).

⁸ Апокрифи су имали важну улогу у формирању сложених представа о ђаволу у словенском културном контексту (Раденковић, 1997: 33).

Теодорине грехе, анђели су сабирали сва њена добра дела за живота, чак и она најситнија, спремајући се да их ставе „на теразије“ насупротив њеним злим делима. Напетост која се ствара између ђаволског и анђеоског деловања над Теодориним одром, драма која се одвија у Теодориној души у тренутку њеног разлучења од тела, објашњава у извесној мери страх од смрти и тзв. „појединачног суда“ кроз који душа пролази.⁹

На сличан начин тематизује се страх од смрти у приповеци *На онај свет*. Страх који Магда осећа гледајући на призоре пакла могао би указивати на привремени статус њене душе, јер грешник којег је Бог већ осудио не осећа ни страх, ни кривицу. Поред тога, могућа сагрешења за живота, која у Магдиној визији набраја њен водич, подсећају на каталоге грехова какве налазимо у апокрифним текстовима, а који су у појединим апокрифима развијени у натуралистичке сцене мучења.¹⁰

Када је реч о мотиву путовања на онај свет, приповетка Борисава Станковића највише сличности показује с апокрифом *Анастасија црноризица*.¹¹ Као и Магда, Анастасија је узнета на небо како би обишла тајанствени простор онога света:

Дође ми непознати човек са небеса по имену Михаило и узме ме за руку и поведе на небеса. Када узиђосмо, рече ми анђео: „Ја те узех из доњег света и поведох на небеса да имаш успомену и да запамтиш, јер ћу те вратити на земљу да известиш шта си видела“ (Јовановић 2005б: 456).

Михаило најпре уводи Анастасију у велику светлост, где „беше безбројно мноштво деце“, а потом јој показује различите муке кроз које пролазе грешници. На крају јој показује рај:

Ту видех маслину са свакојаким плодовима. И видех сва добра која припреми Бог онима који га воле. И ту видех трпезу са свим воћем

⁹ У овом раду нећемо се бавити различитим схватањима односа између душе и тела. О разлучењу душе од тела у оквирима хришћанског учења и традиционалне културе, с прегледом старије литературе: Марјанић, 2004: 208–216. О смрти као путовању душе на онај свет, с прегледом старије литературе: Половина, 2010: 218–240.

¹⁰ Интензитет оваквих сцена засигурно је имао дидактичку улогу и требало је да усмери верника путем подвижништва и добрих дела (Анђелковић, 2019: 294).

¹¹ Претпоставља се да је апокриф настао у Византији крајем X и почетком XI века, као компилација старозаветних (*Варухово откровење*, *Књига о Еноху*) и новозаветних апокрифа (*Откровење апостола Павла*, *Ход Богородице по мукама*, *Посланица Исуса Христа папи римском*), те *Житија Светог Василија Новог* (Јовановић 2005б: 543).

миомирисним, које припремише праведници на овом свету и милостињама и свим добрим делима својим. Близу њих цветаху воћке свим цветовима красним (Јовановић 2005б: 464).

Искуство оностраног које Магда дели с окупљеним слушаоцима призива најдревније представе о смрти као другачијој врсти живота у којем се, на неки начин, потврђује индивидуална егзистенција (Mogen, 1981: 27).¹² У приповеци *На онај свет* смрт је представљена као нешто што је слично животу, па се и о самртном часу промишља као о промени стања, о нечему што мења уобичајени поредак у овоземаљском животу. Управо у тој идеји препознаје се архетипски, „праисторијски материјал“ који у себи носи „реалистичку свест о смрти“ – иако смрт нема своје биће, она је ипак стварна, она наступа (Mogen, 1981: 28). Смрт није само „природна појава“, која подразумева гашење виталних функција, већ и истовремена промена друштвеног и онтолошког режима: покојник се суочава с искушењима која се тичу његове личне загробне судбине, али се суочава и са заједницом мртвих, која треба да га призна и прихвати (Elija, 2004: 131–132).

Стога би било, чини се, сувише упрошћено рећи да је Борисав Станковић заинтересован за тему загробног живота само у смислу откривања тајни онога света. Путовање у онострано Станковић ипак посматра под одређеним углом, занимајући се за „међустање“ између живота и смрти, стање које је привремено и самим тим испуњено неизвесношћу.

Лик Магде карактеристичан је за прозу Борисава Станковића: кроз њега се преламају народни обичаји и веровања (Самарџија, 2018: 328–329), који су – без сумње – важни елементи Станковићевог приповедања. Међутим, чак и ако се да приоритет фолклорним оквирима тумачења, у приповеци *На онај свет* сасвим јасно се разазнају мотиви апокрифног порекла, чиме се донекле потврђује да једини додир с апокрифном литературом савремени човек остварује преко усмених предања (Јовановић, 2005а: 10).¹³

¹² У најстаријим забележеним сведочанствима, у којима смрт још увек није постојао као појам за себе, о њој се говорило као о сну, путовању, рођењу, уласку у обитавалиште предака, а најчешће као о свему томе истовремено (Mogen, 1981: 27–28).

¹³ Ако знамо да су слободне прераде апокрифа биле распрострањене код Срба и Бугара још од почетка XVIII века (Новаковић, 1895: 43), могло би се претпоставити да се и Борисав Станковић срео с неким верзијама живописних апокрифних представа раја и пакла

Мотивски обрасци и механизми карактеристични за одговарајући тематски круг апокрифних списа искоришћени су, свесно или не, у приповеци *На онај свет*. Управо захваљујући тим средствима, писац је успео да Магдино путовање на онај свет и њен повратак у овоземаљски живот представи не само као део посмртних обичаја и веровања, нити само као догађај значајан за живот заједнице, већ и као „психичку реалност“ која чулима јесте несазнатљива, али је ипак стварно (Jung, 2015: 122). Магда јесте „изабрана“ да се с оног света врати и „пренесе поруку“ својој заједници, али њено искуство је истовремено и дубоко лично. Осећање властите грешности, тесно повезано са свешћу о смрти, први је показатељ индивидуалне свести (Moren, 1981: 256).

Најважнија питања остају увек иста: шта се дешава с душом после смрти тела, има ли живота после смрти? Да ли је могућно суочавање са смрћу без свести о свом индивидуалном „ја“? Баш та вечна, универзална питања омогућила су Борисаву Станковићу да успешно балансира на танком влакну између традиционалног и модерног.

Nataša Polovina
Miloš Jocić

*REPRESENTATIONS OF THE AFTERLIFE IN THE STORY TO THE OTHER WORLD
BY BORISAV STANKOVIĆ IN THE CONTEXT OF APOCRYPHAL LITERATURE*

Summary

The theme of death represents one of the most prominent and structurally significant elements in the narrative prose of Borisav Stanković. While his narratives are deeply rooted in the traditional culture and collective customs of the Serbian people, particularly regarding death and funeral rites, Stanković simultaneously opens a space for an individualized perception of death. This paper focuses on the story *To the Other World*, analyzing its representation of the afterlife through the lens of apocryphal literature and folk belief. The study situates *To the Other World* within the broader context of medieval apocryphal writings, such as *The Life of Saint Basil the New*, *The Vision of Isaiah*, and *The Revelation of Paul*, all of which had a significant influence on both the oral tradition and medieval art. The central argument posits that the visionary experience of one of the female protagonists is structurally and thematically aligned with apocryphal narratives, wherein the protagonist temporarily crosses into the other world and returns to bear witness. The apocryphal framework is not merely used to depict the metaphysical reality of death but also to emphasize its psychological and existential implications, such as fear, the sense of sinfulness, etc. By doing so, Borisav Stankovic successfully navigates the boundary between the traditional and the modern, using ancient spiritual narratives to explore eternal questions of human existence: What happens after death? What becomes of the soul? And how does one confront mortality with an awareness of the self?

Keywords: death, journey to the other world, soul, angel, sin.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић, М. (2019). Плач и жалост у апокрифу *Ход Богородице по мукама*. *Наслеђе*, 43, 291–301.
- Богдановић, Д. (1980). *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Bugarčić, K. (2007). Motiv smrti u pripovetkama Borisava Stankovića. *Polja*, LII/443, 102–110.
- Elijade, M. (2004). *Sвето i profano*. Beograd: Alnari –Tabernakl.
- Зечевић, С. (2007). *Култ мртвих код Срба*. Београд: Службени гласник.
- Житије Светог Василија Новог*. Преузето 20. маја 2025. са <http://svetosavlje.org>
- Jagić, V. (1953). *Članci iz „Književnika“: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Јовановић, Б. (2019). *Српска књига мртвих*. Београд: Дерета.
- Јовановић, Т. (1997). Мотив стварања у апокрифима (Према српским преписима). У: Ређеп, Ј. (уред.) *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/1 (*Српска књижевност и Свето писмо*), 113–121.
- Јовановић, Т. (прир.) (2005а). *Апокрифи старозаветни*. Београд: Просвета–Српска књижевна задруга.
- Јовановић, Т. (прир.) (2005б). *Апокрифи новозавети*. Београд: Просвета–Српска књижевна задруга.
- Jung, K. G. (2015). *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*. Beograd: Narodna knjiga – Miba Books.
- Marjanić, S. (2004). Južnoslavenske folklorne koncepcije drugotvorenja duše i zoopsihonavigacije/zoometempsihoze. *Kodovi slovenskih kultura*, 9, 208–248.
- Милошевић, Ђорђевић, Н. (1971). *Заједничка тематско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Београд: Филолошки факултет.
- Moren, E. (1981). *Čovek i smrt*. Beograd: BIGZ.
- Новаковић, С. (1895). Живот Св. Василија Новог. *Споменик СКА*, XXIX, 33–113.
- Петканова-Тотева, Д. (1978). *Апокрифна литература и фолклор*. Софија: Издателство наука и изкуство.

- Пешикан Љуштановић, Љ. (2009). *Усмено у писаном*. Београд: Београдска књига.
- Половина, Н. (2010). *Топос путовања у српским биографијама XIII века (Доментијан и Теодосије)*. Нови Сад: Академска књига.
- Раденковић, Љ. (1997). Представе о ђаволу у веровањима и фолклору балканских Словена. *Зборник Матице српске за славистику*, 53, 15–38.
- Радојчић, С. (2002). *Текстови и фреске*. Горњи Милановац: Лио.
- Самарција, С. (2018). *Реч у времену (Усмено стваралаштво и епохе српске књижевности)*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Станковић, Б. (1980). *Печал*. Београд: Просвета.
- Тихомиров, Е. (1998). Приказ појединачног суда – митарства. У: Србуљ, Ј. (уред.) *Господ није створио смрт*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.
- Чајкановић, В. (2023). *Стара српска религија и митологија*. Београд: Укронија.